

PERCEPCJA AUDIODESKRYPCJI WŚRÓD NAUCZYCIELI SZKÓŁ SPECJALNYCH

Abstract

Perception of Audio Description among Teachers of Special Schools (in Poland)

This paper presents the results of research into perception of audio description among teachers employed in special schools for the visually impaired in Poland. Due to the lack of data in this field, qualitative methods were used. The project involved 19 teachers from 3 special schools, and it included analysis of 11 in-depth interviews with teachers from two special schools. The questions focused on previous experiences with audio description and possibilities for wider application of this technique in educational settings. The results show that teachers know what AD is, and their experiences with this technique are positive. Nonetheless, AD is not widely used in education, although teachers admit that it has huge potential in this sphere and recommend its use in numerous didactical contexts. Furthermore, teachers offer a range of activities that could be undertaken to popularise AD in educational settings. Their recommendations concern writing scripts, distribution and promotion of AD.

Key words: audio description, teachers, special school, qualitative research

Słowa kluczowe: audiodeskrypcja, nauczyciele, szkoła specjalna, badania jakościowe

Dotychczasowe badania

Niewiele jest jeszcze prac polskich autorów, które dotyczą audiodeskrypcji w zastosowaniach edukacyjnych. Jedne z pierwszych badań przeprowadzonych w tym zakresie (Walczak 2010; Walczak, Szarkowska 2012) były związane z realizacją audiodeskrypcji z syntezą mowy. Na przykładzie odcinka *Krew* z animowanej serii *Było sobie życie* autorki wskazują na poten-

cjał dydaktyczny stosowania tego typu materiałów. Podkreślają również, że ich wprowadzanie spotkało się z dużym zainteresowaniem nauczycieli z ośrodków szkolno-wychowawczych dla dzieci słabowidzących i niewidomych. Najnowsze badania (Walczak 2013) wskazują także na szczególnie dobry potencjał audiodeskrypcji w nauczaniu języków obcych. Ponadto pojawiają się badania świadczące o pozytywnym wpływie audiodeskrypcji na naukę widzących dzieci i młodzieży. Za pomocą okulografu Izabela Krejtz i in. (2012), Krzysztof Krejtz i in. (2012) oraz Agnieszka Szarkowska i in. (2013) badali skuteczność zastosowania audiodeskrypcji przy prezentacji specjalistycznego słownictwa z zakresu biologii oraz dzieł sztuki widzącym dzieciom i młodzieży licealnej.

W ciągu minionych kilku lat w Instytucie Lingwistyki Stosowanej UW powstały skrypty audiodeskrypcji do filmów edukacyjnych z serii *Było sobie życie* – odcinki *Krew*, *Oko*, *Ucho*, z serii *Byli sobie wynalazcy* – odcinki *Karol Darwin*, *Issac Newton* i *Maria Curie*, oraz z serii *Był sobie człowiek* – odcinek *Ameryka*. Materiały edukacyjne opatrzone dodatkową ścieżką z audiodeskrypcją były prezentowane w kilku ośrodkach dla dzieci niewidomych i niedowidzących. Zaobserwowano bardzo zróżnicowane postawy nauczycieli wobec materiałów z audiodeskrypcją. Podczas pokazów i w trakcie wizyt badaczy niektórzy nauczyciele wykazywali bardzo duże zainteresowanie tą formą przekazu treści. Inni korzystali z czasu, by wypełnić dokumentację, bądź w ogóle nie uczestniczyli w pokazach.

Cel badania i pytania badawcze

Celem prezentowanego projektu było systematyczne opisanie doświadczeń nauczycieli z audiodeskrypcją oraz określenie ich potrzeb w tym zakresie, tak by materiały, które powstaną w przyszłości, mogły być z jeszcze większym powodzeniem wykorzystywane w dydaktyce osób z dysfunkcją wzroku. Konieczność przebadania postaw tyflopedagogów wynika z faktu, że to oni – w zastosowaniach edukacyjnych – będą głównymi dysponentami tego typu materiałów i to od nich będzie zależało, w jaki sposób treści te zostaną wykorzystane, i czy skutecznie wesprą nauczanie osób z dysfunkcjami wzroku.

Nie bez znaczenia były również osobiste doświadczenia i kontakty autora, który audiodeskrypcją jest zainteresowany nie tylko jako badacz, ale również jako bezpośredni beneficjent tej techniki. Nauka w jednym

z ośrodków szkolno-wychowawczych dla dzieci z dysfunkcją wzroku pozwoliła na dokładne zapoznanie się z realiami panującymi w tej instytucji. Takie doświadczenie niesie z sobą również niebezpieczeństwa wynikające z bezpośredniego zaangażowania w poruszaną tematykę. Aby zachować rzetelność badania, większość wywiadów została przeprowadzona w obecności innych, widzących osób, które po raz pierwszy miały styczność z placówkami dla dzieci i młodzieży z dysfunkcją wzroku.

Realizacja projektu miała na celu udzielenie odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

- Jakie są dotychczasowe doświadczenia nauczycieli z audiodeskrypcją?
- Jaki jest stosunek nauczycieli do materiałów opatrzonych audiodeskrypcją, tj. czy uważają je za przyteczne, za dobrą pomoc, jak dobrą?
- Jakie zastosowania dla audiodeskrypcji w praktyce dydaktycznej widzą nauczyciele?
- Czy i w jaki sposób nauczyciele wykorzystują w pracy dydaktycznej materiały opatrzone audiodeskrypcją?
- Jakie są oczekiwania nauczycieli wobec materiałów opatrzonych audiodeskrypcją i jakie materiały tego typu powinny powstawać?

Metodologia i narzędzia badawcze

Aby udzielić wyczerpującej odpowiedzi na tak postawione pytania badawcze, zdecydowano się na skorzystanie z metod jakościowych. Badania jakościowe w pedagogice zyskują sobie coraz więcej zwolenników (Łobocki 2007, Pilch 1998). Pozwalają one bowiem na udzielenie odpowiedzi na pytania dotyczące przyczynowości badanych zjawisk, jak również umożliwiają bardziej dogłębne wniknięcie w rozpatrywaną problematykę niż badania ilościowe (Silverman 2008). Zastosowanie tego typu metod w prezentowanym badaniu wydaje się tym bardziej stosowne, że jest to pierwsze opracowanie dotyczące audiodeskrypcji, w którym podmiotem badania są jej niebezpośredni beneficjenci. Spośród technik dostępnych w ramach metod jakościowych (zob. Maszke 2004), w niniejszym badaniu przewidziano wykorzystanie dwóch z nich: wywiadu pogłębionego z dyspozycjami oraz obserwacji.

Wywiad pogłębiony z dyspozycjami to jedna z najczęściej stosowanych technik w badaniach jakościowych (Silverman 2008). Dyspozycje to przewidziane do poruszenia w trakcie rozmowy zagadnienia. Wybór

tej techniki z jednej strony pozwolił na określenie podstawowych kwestii, o które należało zapytać nauczycieli. Z drugiej zaś strony nie kępował badacza przy zadawaniu dodatkowych pytań. W przeciwieństwie do organizacji wywiadów swobodnych czy narracyjnych, technika ta umożliwiła zogniskowanie badań wyłącznie wokół zagadnień audiodeskrypcji i pominięcie wątków dotyczących np. oceny młodzieży bądź placówki szkolno-wychowawczej, w której pracują respondenci.

W celu przeprowadzenia badania opracowano dyspozycje do wywiadu, dzieląc je na kilka części. W pierwszej skupiono się na pozyskaniu ogólnych informacji na temat biorących udział w badaniu: staż zawodowy, specjalizacje, doświadczenie z nowoczesnymi technologiami (komputer, Internet, projektor multimedialny itd.) oraz ich znaczenie dla nauczania: czy nowoczesne technologie są potrzebne, czy nauczyciele z nich korzystają? Pytania te pozwoliły stworzyć profil nauczycieli uczestniczących w badaniu oraz określić, czy mają oni podstawową wiedzę pozwalającą na wykorzystanie materiałów audiowizualnych opatrzonych audiodeskrypcją (zob. tabela 1). Następnie nauczyciele proszeni byli o zdefiniowanie audiodeskrypcji oraz przekazanie swoich dotychczasowych doświadczeń z tą techniką (tj. gdzie i kiedy się z nią spotkali oraz jakie jej zastosowania znają). W kolejnej części wywiadu przewidziano pytania dotyczące dostępności materiałów z audiodeskrypcją (czy takie materiały są w ogóle dostępne, jeśli tak – gdzie, czy jest ich za mało, czy za dużo?).

Później przewidziano omówienie kwestii jakości dostępnych materiałów opatrzonych audiodeskrypcją. Ta sekcja badania miała na celu uzyskanie odpowiedzi na pytania badawcze dotyczące dotychczasowych doświadczeń nauczycieli z wykorzystaniem audiodeskrypcji. Zasadniczą część badania stanowiły jednak pytania na temat możliwości zastosowania audiodeskrypcji w dydaktyce przedmiotów nauczanych przez respondentów oraz rekomendacji, których wdrożenie spowoduje szersze zastosowanie tej techniki w edukacji. Wreszcie, na zakończenie badania, przewidziano pytania dotyczące znaczenia audiodeskrypcji w warunkach szkolnych.

Wszystkie wywiady z nauczycielami, po udzieleniu przez nich zgody, zostały nagrane. Na podstawie nagrań sporządzono następnie notatki opatrzone transkrypcją stosownych fragmentów ilustrujących omawiane zagadnienia.

Aby uzupełnić dane z wywiadów pogłębionych, zdecydowano się na zastosowanie drugiej techniki badań jakościowych – obserwacji (zob. Włoch i Włoch 2009). Zakładano, że w trakcie projekcji filmów podczas

zajęć lekcyjnych będzie można zaobserwować działania nauczycieli, którzy będą dysponentami materiałów z audiodeskrypcją. Dyspozycje do obserwacji przewidywały takie zagadnienia jak: zainteresowanie nauczyciela prezentowanym materiałem, kontakty z badaczami, interakcja z uczniami, czas spędzony na omawianiu materiałów opatrzonych audiodeskrypcją.

Aby przetestować skuteczność zaproponowanych narzędzi, zorganizowano badanie pilotażowe w pierwszym z trzech odwiedzonych ośrodków. W trakcie tego badania okazało się, że w praktyce przeprowadzenie obserwacji lekcji jest bardzo trudne. Pokazy filmów opatrzonych audiodeskrypcją w szkołach wciąż są rzadkością. Dlatego uczestniczy w nich kilka klas oraz od dwóch do sześciu nauczycieli. W tej sytuacji sporządzenie notatki na podstawie dyspozycji przygotowanych z myślą o zajęciach z jedną klasą i jednym nauczycielem jest bardzo utrudnione.

W późniejszym etapie projektu przeprowadzono jeszcze cztery pokazy – z podobnym skutkiem. Po jednym z nich badacze zostali zaproszeni na lekcję, podczas której jedna z osób biorących udział w wywiadach pogłębianych omawiała z uczniami film. Omówienie było wyczerpujące, trwało około 20 minut i skupiało się nie tylko na technice audiodeskrypcji, treści filmu, ale również wpisywało ją w aktualnie omawiane tematy. Niemniej ze względu na jednostkowość tego typu obserwacji zdecydowano się na wykluczenie tej techniki badawczej z projektu i wyłączne skoncentrowanie się na rezultatach wywiadów pogłębianych. W tej ostatniej dziedzinie wyniki zastosowania dyspozycji były natomiast zadowalające. Mimo to w trakcie badania pilotażowego nie udało się uzyskać indywidualnych wywiadów pogłębianych, gdyż rozmowa przerodziła się w swego rodzaju wywiad grupowy, w którego różnych częściach udział wzięło ośmioro pedagogów. Dlatego dane zgromadzone w trakcie pilotażowego wywiadu postanowiono wykluczyć z systematycznej analizy.

Dobór grupy i jej charakterystyka

W Polsce istnieje jedenaście szkół specjalnych dla dzieci niewidomych lub niedowidzących. Badania przeprowadzono w trzech placówkach tego typu zlokalizowanych w dużych miastach wojewódzkich. Ponadto skontaktowano się z dwoma innymi ośrodkami – dyrekcja jednego z nich wyraziła wstępną gotowość do wzięcia udziału w badaniach, a przedstawiciele dru-

giego wyraźnie nie byli zainteresowani uczestnictwem (odwlekano kontakt, sekretariat zrzucał na poszczególnych nauczycieli odpowiedzialność za nawiązanie współpracy z badaczem itd.). W badaniu udział wzięło ogółem dziewiętnaścioro pedagogów.

Szczegółowej analizie poddanych zostało jedenaście indywidualnych wywiadów pogłębionych, które przeprowadzono w dwóch ośrodkach. W niniejszej publikacji znajdują się także sporadyczne odwołania do obserwacji z badania pilotażowego. Mimo tej relatywnie niewielkiej próby można powiedzieć, że w wywiadach udało się osiągnąć nasycenie, gdyż kolejni respondenci nie wnosili już nowych, znaczących informacji (Konecki 2000). Udział w badaniach był anonimowy i dobrowolny. Respondentów pozyskano, kontaktując się z dyrekcjami ośrodków, które następnie promowały badanie wśród nauczycieli, zachęcały ich do uczestnictwa bądź udzielały zgody na przeprowadzenie wywiadów oraz pokazy filmów. Tabela 1 prezentuje charakterystykę respondentów. W kolumnie dotyczącej subiektywnej oceny umiejętności posługiwania się nowymi technologiami zamieszczono wypowiedzi nauczycieli.

W badaniu uczestniczyli nauczyciele z długim stażem zawodowym. Respondenci – oprócz specjalizacji tyflopedagogicznej (praca z osobami z dysfunkcją wzroku), która wymagana jest w placówkach kształcących osoby niewidome i niedowidzące – mieli szereg innych kwalifikacji. Dwoje dodatkowo miało specjalizację oligofrenopedagogiczną (praca z osobami niepełnosprawnymi intelektualnie). Jest to niezwykle istotne, ponieważ w placówkach tego typu uczą się również dzieci z niepełnosprawnością sprzężoną. Jeśli zaś chodzi o reprezentowane przedmioty, to w badaniu udział wzięli nauczyciele praktycznie wszystkich dyscyplin. Wielu miało kilka specjalizacji oraz nauczało kilku przedmiotów (np. geografii i przyrody, języka polskiego i historii). Ponadto dwie osoby miały doświadczenie w nauczaniu osób głuchych i głuchoniewidomych.

Większość nauczycieli oceniła swoją znajomość nowoczesnych technologii jako dobrą lub wystarczającą. Tylko dwie spośród osób biorących udział w wywiadach indywidualnych uznały, że ich wiedza w tym zakresie nie jest duża. Natomiast wszyscy respondenci utrzymywali, że nowoczesne technologie są niezbywalnym elementem edukacji szkolnej. Jak sami twierdzili: „to jedyna droga, młodzież nie zaakceptuje już starych metod” (1), „my korzystamy z nowych technologii, ale wciąż jeszcze nie wszystkie dzieci mają do nich dostęp w domu” (2), „znaczenie rośnie, ale to wszystko zależy od ograniczeń wynikających z podstawy programowej

– w wyższych klasach po prostu nie ma czasu na stosowanie tego typu technik” (3).

Zdecydowana większość pytaných twierdziła, że na co dzień korzysta z tego rodzaju technologii.

Tabela 1. Charakterystyka respondentów

	Płeć	Staż pracy (w latach)	Specjalizacja (oprócz tyflopedagogicznej) i nauczone przedmioty	Subiektywna ocena znajomości nowych technologii
1	K	25	geografia	dobra
2	K	29	edukacja wczesnoszkolna	dobra
3	K	20	fizyka, matematyka, przygotowanie do życia w rodzinie	dobra, wystarczająca
4	M	30	biologia, geografia, oligofrenopedagogika	na trójkę
5	K	25	nauczyciel wczesnego wspomaganie rozwoju, reedukator, terapeuta integracji sensorycznej	średnia
6	K	14	język angielski, terapia widzenia	tylko w zakresie potrzeb
7	M	13	język niemiecki, oligofrenopedagogika	korzystam na bieżąco
8	K	20	przyroda, biologia, nauczanie głuchoniewidomych	radzę sobie
9	K	22	język polski, filmoznawstwo, teatrologia, orientacja przestrzenna, historia, WOS, kurs języka migowego	dobra
10	K	20	biologia	dobra
11	K	23	język angielski	poruszam się swobodnie

Stan wiedzy i dotychczasowe doświadczenia

Wszyscy biorący udział w badaniu wiedzieli, czym jest audiodeskrypcja, chociaż w niektórych szkołach część pedagogów technikę tę nazywała „autodeskrypcją”. Nauczyciele podawali różne definicje pojęcia „audiodeskrypcja”: „gwarancja, że to, co pokażę, moi uczniowie będą widzieli i znali; jest to forma pokazywania świata, która umożliwia młodzieży słabowidzącej i niewidomej poznanie tego, co powinni, a nie tylko tego, na co pozwalają ich ograniczone możliwości wizualne” (9), „zastępowanie oczu osobom niewidomym” (11), „dodatkowy lektor w filmie, który w skróto- wy sposób mówi o rzeczach, które widać na ekranie” (6), „przygotowanie przedstawień teatralnych, filmów, wystaw muzealnych i innych prezentacji... wsparcie ich słowem dla osób słabowidzących” (2).

Dotychczasowe doświadczenia badanych nauczycieli z audiodeskrypcją były zróżnicowane. Część z nich oglądała filmy z audiodeskrypcją prezentowane przez polskie organizacje pozarządowe, takie chociażby jak Fundacja Audiodeskrypcja, Fundacja Kultury Bez Barrier czy Fundacja Siódmy Zmysł. Troje nauczycieli po raz pierwszy zetknęło się z tą formą przekładu audiowizualnego podczas pokazów organizowanych w ramach projektów realizowanych przez pracowników i studentów Instytutu Lingwistyki Stosowanej UW. Wśród respondentów było także trzech nauczycieli-autorów skryptów do audiodeskrypcji. Pedagodzy ci opracowali nawet specjalne warsztaty z kinoterapii, a także zorganizowali szkolenia dla nauczycieli. W innym ośrodku zaś niektórzy nauczyciele po raz pierwszy mieli kontakt z audiodeskrypcją na warsztatach pod koniec lat dziewięćdziesiątych. Niektórzy pedagodzy biorący udział w badaniu uczestniczyli także w szkoleniach z zakresu tworzenia audiodeskrypcji.

Znakomita większość nauczycieli zetknęła się z pojęciem „audiodeskrypcja” co najmniej kilka lat wcześniej. Kilku respondentów przyznało, że słyszeli o audiodeskrypcji znacznie wcześniej, jedna z respondentek – nawet dwadzieścia lat temu. Wielu nauczycieli podkreślało, że – choć nazwa jest nowa – technika audiodeskrypcji znana jest im od dawna. Czworo pedagogów opowiadało, jak wiele lat wcześniej chodzili do kina i opisywali uczniom to, co dzieje się na ekranie. Zauważali przy tym, że z biegiem czasu zmienia się reakcja otoczenia, która staje się coraz mniej nieprzyjemna. Nauczyciele ci mówili też, że opisują np. dzieła sztuki lub obiekty przyrodnicze podczas wycieczek.

Dostępność i jakość materiałów opatrzonych audiodeskrypcją

Praktycznie wszyscy nauczyciele stwierdzali, że materiały opatrzone audiodeskrypcją są niedostępne. Niektórzy wyrażali dużą wolę pozyskania takich materiałów: „dla szkół [materiały z AD – przyp. autora] nie są dostępne, dlatego weźmiemy wszystko, co macie” (2).

Jedna z respondentek zaznaczyła, że dostępnością tego typu materiałów po prostu się nie interesowała, a dwoje nic na temat osiągalności audiodeskrypcji nie wiedziało. Prawie wszyscy nauczyciele twierdzili, że materiałów tych jest za mało; jedna z respondentek uznała, że jest ich sporo, a inna powiedziała: „nie wiem, czy jest za mało czy za dużo, jak do tej pory dajemy sobie radę bez tego typu pomocy” (6).

Troje respondentów bardzo precyzyjnie wskazało źródła pozyskiwania takich materiałów, np. strony internetowe Telewizji Polskiej, płyty DVD z filmami, zagraniczne i polskie strony internetowe, wymianę między ośrodkami, prywatne kontakty. Dwoje zaś wymieniało miejsca, w których mogliby szukać materiałów z audiodeskrypcją, np. bibliotekę szkolną, bibliotekę Polskiego Związku Niewidomych, ośrodki akademickie zajmujące się badaniem audiodeskrypcji czy wydawnictwa publikujące książki do nauki języków obcych.

Dotychczasowe doświadczenia z audiodeskrypcją nauczyciele uznawali za pozytywne, wysoko oceniając jakość materiałów opatrzonych dodatkowym komentarzem – szczególnie tych edukacyjnych. Dwa razy pojawiły się pewne zastrzeżenia co do wykonania audiodeskrypcji, np. w stosunku do czytania skryptów „na żywo” przez lektora:

Gdy lektor na żywo czytał film, to było bardzo męczące. Jego głos był za ostry, taki szorstki, bez wyrazu, a był na tyle silny, że przygłaszał całość akcji w tym filmie, i to było bardzo trudne. Nie dotrwałam do końca tego filmu. (...) Widać było, że lektor nie spełnił swojej funkcji (1).

Dla jednej z nauczycielek ważniejszy jednak niż jakość był sam fakt dostępności materiałów: „zawsze można się do czegoś przyczepić, ale gdy jest dostępny materiał, to ja tak się cieszę, że jestem w stanie wszystko wybaczyc” (11).

Dwie osoby zwróciły także uwagę na pozytywny odbiór tej techniki przez większość uczniów, jak również na brak konieczności zatrzymywania filmu przez nauczyciela i wyjaśniania niedostępnych dla uczniów treści wizualnych. Podsumowując ten wątek, jedna z badanych osób stwierdziła,

że „film może być pokazany i wszyscy go odbierają – każdy na swój sposób, ale wszyscy na równych prawach” (3).

Zastosowania audiodeskrypcji w edukacji

Opinie nauczycieli dotyczące możliwych zastosowań audiodeskrypcji w edukacji są różnorodne (zob. tabela 2).

Nauczyciele najczęściej zgłaszali zapotrzebowanie na materiały opatrzone audiodeskrypcją opisujące rzeczy bądź zjawiska, których nie da się dotknąć. Odnosi się to zarówno do elementów w skali mikro (komórki, tkanki, organizmy bezkręgowce, genetyka), jak i makro (zjawiska atmosferyczne, kosmologia). Ponadto częstym zastosowaniem audiodeskrypcji wymienianym przez nauczycieli są filmy przyrodnicze, prezentujące odległe kraje, jak również niebezpieczne bądź trudne do wykonania w warunkach szkolnych doświadczenia chemiczne.

Nauczyciele przywoływali w tym kontekście opinie uczniów, którzy stronią nawet od bezpiecznych eksperymentów, bojąc się, że doznają uszczerbku fizycznego. Istotne wydaje się również położenie nacisku przez wielu pedagogów na konieczność opisywania ilustracji w podręcznikach. Pojawiającym się często w wypowiedziach badanych wątkiem jest audiodeskrypcja obiektów kultury (np. pomników, słynnych obiektów architektonicznych), instytucji (np. muzeów) lub miejsc (np. parków narodowych) często odwiedzanych przez wycieczki szkolne. Wielu respondentów zwracało także uwagę na konieczność przygotowania audiodeskrypcji do ekranizacji lektur szkolnych oraz do najnowszych filmów fabularnych:

Potrzebujemy nie tylko ekranizacji lektur szkolnych, ale również i tych hitów kasowych, które wchodzi na ekrany. Chcemy, by dzieci niewidome i niedowidzące miały dostęp do nowości kinowych (2).

W wywiadach podkreślano także znaczenie interdyscyplinarnego zastosowania audiodeskrypcji.

Dla mnie ważne jest realizowalność. Jeśli na przykład mówimy o Bramie Brandenburskiej, to zwykle nie opisuje się szczegółów architektonicznych. Dlatego potrzebna jest audiodeskrypcja. Tym bardziej że to zająłoby się z informacjami z innych przedmiotów. Jeśli powiemy bowiem na przykład, że Polacy zatknęli flagę na Bramie Brandenburskiej, to już taki opis architektoniczny przyda się zarówno w nauce języka niemieckiego, jak i na lekcjach historii (7).

Tabela 2. Możliwe zastosowania audiodeskrypcji w edukacji zdaniem respondentów

Resp.	Możliwe zastosowania audiodeskrypcji w edukacji
1	w teatrze oraz wszędzie tam, gdzie odbiór treści wizualnych następuje z większej odległości; filmy edukacyjne z zakresu fizyki i chemii, np. opisujące doświadczenia, których ze względów bezpieczeństwa nie można przeprowadzić w szkole
2	lektury szkolne; najnowsze produkcje filmowe; filmy przyrodnicze, np. opisujące niedostępne wzrokowo zjawiska (tęcza, biedronka, chmury itd.); opis ilustracji w podręcznikach dołączony na dodatkowych płytach CD
3	filmy pokazujące elementy niedostępne bądź bardzo słabo widoczne w rzeczywistości szkolnej; eksperymenty chemiczne; mikroskopowanie; substancje niebezpieczne; matematyka: opis słynnych matematyków, dla młodszych uczniów; kosmologia
4	budowa komórki; budowa tkanki; mikroskopowanie; filmy przyrodnicze; dzieła sztuki; elementy architektury (np. kolumna dorycka)
5	lektury szkolne; filmy opisujące dalekie kraje i odległe obszary; wszystko to, co nie jest dostępne wzrokowo; obrazy; krajobrazy; zjawiska atmosferyczne; filmy fabularne
6	utrwalanie słówek w nauce języka, dodatkowe ćwiczenia
7	opisy dzieł sztuki; realizm – np. Brama Brandenburska
8	biologia; genetyka; ekologia; środowisko życia prostych organizmów bezkręgowych; parki narodowe; skład chemiczny organizmów; wykopaliska archeologiczne; audiodeskrypcja do prezentacji multimedialnych
9	dzieła sztuki; analiza i interpretacja tekstów kultury; wprowadzanie i udoskonalanie umiejętności odczytywania symboli i alegorii; fragmenty filmów (dostosowane przede wszystkim do możliwości czasowych); portrety postaci historycznych
10	filmy przyrodnicze; elementy kulturowe w popularnych miejscach wycieczkowych – parki narodowe, obiekty kultury, wystawy, muzea, filmy edukacyjne; programy multimedialne do nauczania
11	kinoterapia; dodatkowa płyta do podręczników do nauki języków obcych; audiodeskrypcja obrazów w zadaniach maturalnych

Warto wspomnieć również, że podczas badania pilotażowego jedna z respondentek podkreśliła, iż istnieje zapotrzebowanie na audiodeskrypcję do poezji. Stwierdziła, że są dzieci niewidome, które nie potrafią odczytać np. zawartych w poezji opisów krajobrazów. Biorący udział w wywiadach indywidualnych jednak nie potwierdzili tej uwagi. Jedna z respondentek natomiast zwracała uwagę na interpretację prezentowanych materiałów:

Nie zawsze wiadomo, dlaczego coś się pojawia na ekranie. Dlatego w skryptach powinno się nie tylko wyjaśniać to, co widać, ale również podawać szerszy kontekst interpretacyjny tekstów kultury, odnosząc się do filozofii danej epoki czy też czyniąc obserwacje socjologiczne (9).

Rekomendacje

Prezentowane przez respondentów rekomendacje można podzielić na kilka grup: tworzenie skryptów, dystrybucja materiałów opatrzonych audiodeskrypcją oraz promocja techniki.

W zakresie tworzenia skryptów nauczyciele podkreślali konieczność zgodności powstających materiałów z podstawą programową:

Osoby tworzące skrypty przede wszystkim powinny gruntownie przeczytać podstawę programową. Dla nas to ona jest najważniejsza. Potem trzeba zapoznać się z wymaganiami egzaminacyjnymi, bo to z nich rozliczani są nasi uczniowie (9).

Dwie osoby wspomniały w tym kontekście, że od niedawna w egzaminach maturalnych brak jest dostosowanej dla niewidomych części dotyczącej opisu postaci historycznych. Powoduje to konieczność pamięciowego opanowania przez maturzystów wyglądu postaci historycznych, o które mogą być zapytani na egzaminie.

Proponowano także wypracowanie ogólnych standardów tworzenia audiodeskrypcji, które obejmowałyby nie tylko pisanie skryptów, ale również sposoby właściwego prezentowania treści edukacyjnych z audiodeskrypcją. W tym celu apelowano o zwiększenie kontaktów i współpracy między twórcami skryptów AD. Do tworzenia i oceny skryptów postulowano powołanie zespołu złożonego z autorów skryptów audiodeskrypcji, nauczycieli przedmiotowych oraz osób niewidomych bądź niedowidzących.

Tak, jak adaptuje się podręczniki na potrzeby osób niedowidzących i niewidomych, tak samo mogłaby wyglądać adaptacja filmów. (...) Myślę, że jeżeli byłyby to filmy dotyczące konkretnego przedmiotu, to dobrze by było je skonsultować z nauczycielem, który tego przedmiotu uczy. Dlatego że inne szczegóły wydają się ważne dla osoby, która ogląda film dla rozrywki, a inne dla przedmiotowca, który patrzy na film, biorąc pod uwagę przerabiany na lekcjach materiał. (...) Nie da się zrobić tego dobrze bez konsultacji z osobą niewidomą czy słabowidzącą. Powiem więcej – trzeba myśleć o osobach słabowidzących z różnymi problemami wzrokowymi, gdyż obraz ma inną dostępność w zależności od dysfunkcji (3).

Nauczyciele podkreślali również, że tworzone materiały muszą być krótkie – od 10 do 15 minut – ponieważ na prezentację dłuższych nie pozwalają ograniczenia czasowe.

W zakresie upowszechnienia stosowania techniki niemal wszyscy nauczyciele postulowali stworzenie internetowego katalogu filmów opatrzonych audiodeskrypcją. Niektórzy proponowali nawet umieszczenie takich filmów online tak, by każdy zainteresowany nauczyciel mógł je pobrać. Inni zaś widzieliby miejsce dla tego typu materiałów na półkach bibliotek szkolnych lub w poszczególnych pracowniach.

W tym kontekście jedna z pytanych osób wspomniała o fizycznych ograniczeniach związanych z powszechnym używaniem audiodeskrypcji:

Powinno ulepszyć się wyposażenie i organizację szkół. Wciąż mamy za mało tablic multimedialnych, na których naszym dzieciom najlepiej się ogląda filmy. Poza tym, nawet jak tablice są, to jest problem z ich rozmieszczeniem. Mam jedną tablicę szkolną w klasie, a tutaj dochodzi druga, na którą nie mam zbyt wiele miejsca. W związku z tym wprowadzanie materiałów z audiodeskrypcją zabiera dużo czasu, gdyż trzeba przestawiać ławki i reorganizować za każdym razem układ sali (5).

Jeśli zaś chodzi o promocję audiodeskrypcji, to podkreślano przede wszystkim konieczność informowania nauczycieli o już istniejących skrypcach. Respondenci sugerowali druk ulotek i broszur informacyjnych oraz tworzenie materiałów multimedialnych prezentujących audiodeskrypcję. Jako główną barierę w szerszym wykorzystaniu audiodeskrypcji wymieniało właśnie brak wiedzy. Ponadto wskazywano na znaczenie lobbowania w Ministerstwie Edukacji Narodowej na rzecz pozyskania środków finansowych na tworzenie i dystrybucję materiałów z audiodeskrypcją. Proponowano także organizację szkoleń w zakresie wykorzystania tej techniki.

Tak jak robią to duże wydawnictwa z podręcznikami do nauki języków obcych. Organizują szkolenia, przychodzimy i dowiadujemy się o nowych podręcznikach, a potem dostajemy egzemplarz promocyjny. Żebyśmy mogli na spokojnie, w domu, zapoznać się z tymi materiałami. Coś takiego na pewno przydałoby się również do promocji audiodeskrypcji (6).

Znaczenie audiodeskrypcji w edukacji

Biorący udział w badaniu stwierdzili, że audiodeskrypcja nie odgrywa obecnie większej roli w ich pracy dydaktycznej. Wyjątkiem byli ci nauczyciele, którzy sami tworzą skrypty. Wskazywano jednocześnie, że – jeśli zostaną podjęte opisane powyżej działania – znaczenie audiodeskrypcji może wzrosnąć. Fakt ten respondenci oceniali jednoznacznie pozytywnie. Jedna respondentka podkreśliła natomiast, że nie powinno się przygotowywać audiodeskrypcji do wszystkich materiałów: „Oczywiście, że chcę, aby takich materiałów było jak najwięcej. Jednak nie zawsze trzeba to robić, bo w prawdziwym życiu nie zawsze będzie audiodeskrypcja i też trzeba nauczyć się z tym żyć” (3).

Zdaniem respondentów audiodeskrypcja to zarówno pomoc szkolna, jak i pozaszkolna. Niektórzy jednak przyznawali – z różnych powodów – pierwszeństwo temu drugiemu zastosowaniu: „To raczej pomoc pozaszkolna, bo w szkole jest zawsze ktoś, kto może opisać to, co dzieje się na ekranie” (1); „Im starsze dzieci, tym bardziej jest to pomoc pozaszkolna. Te młodsze nawet nie zauważają, że jest dodatkowy lektor” (6).

Wnioski

Przeprowadzone wywiady – mimo że nie objęły zasięgiem znacznej liczby ośrodków szkolno-wychowawczych dla dzieci z dysfunkcją wzroku – pozwalają wstępnie określić opinie i preferencje nauczycieli w odniesieniu do materiałów opatrzonych audiodeskrypcją. Przebadani nauczyciele znają tę technikę, ale mają z nią różne doświadczenia. Wciąż jeszcze pokazy filmów z audiodeskrypcją są rzadkością i nowością w szkołach. W tym kontekście warto zaznaczyć, że dostrzegalny jest wpływ badań akademickich podejmowanych w ramach Laboratorium Przekładu Audiowizualnego ILS UW na popularyzację audiodeskrypcji w szkołach. Nauczyciele

jednoznacznie stwierdzają, że potrzeba więcej materiałów audiowizualnych opatrzonych dodatkowym komentarzem dla osób z dysfunkcją wzroku. Audiodeskrypcja, zdaniem nauczycieli, ma duży potencjał w dydaktyce większości przedmiotów szkolnych.

Wydaje się, że rezultaty tego badania potwierdzają zasadność podejmowania dalszych działań w zakresie wdrożenia audiodeskrypcji w kontekstach edukacyjnych. Jak w przypadku każdej tego typu nowości, potrzebne są opracowania dotyczące samej techniki, jak również środki finansowe niezbędne do jej stosowania. W opisywanym badaniu nauczyciele wskazywali na konieczność prowadzenia działań lobbingowych w Ministerstwie Edukacji Narodowej. Zasadna wydaje się również kontynuacja zainicjowanego niniejszym projektem badania postaw i potrzeb nauczycieli. Dostępne środki techniczne w znacznym stopniu ułatwiają integrację dzieci i młodzieży z dysfunkcją wzroku, dzięki czemu osoby te mogą bez przeszkód uczęszczać do szkół masowych. Dlatego też właściwym kierunkiem wydaje się powtórzenie opisywanego badania przy udziale pedagogów ze szkół integracyjnych i masowych, a także opisanie różnic oraz podobieństw w postawach nauczycieli i ich opiniach na temat audiodeskrypcji.

Podziękowania

Autor pragnie podziękować Piotrowi Ostrowskiemu z Instytutu Socjologii UW oraz Agnieszce Piejce z Wydziału Pedagogicznego UW za pomoc w zakresie metodologii badań jakościowych. Dziękuję Kacprowi Białemu, Irenie Michalewicz, Marii Rubaj, Agnieszce Szarkowskiej i Agnieszce Walczak za wsparcie na różnych etapach projektu – m.in. umożliwienie mi wyjazdów do ośrodków, pomoc w zbieraniu materiałów oraz mobilizowanie do pracy. Chciałbym również podziękować wszystkim nauczycielom, którzy zgodzili się wziąć udział w badaniu, oraz dyrekcjom ośrodków, które przyjęły mnie z taką serdecznością.

Prezentowane badanie zostało częściowo sfinansowane z grantu Fundacji Na Rzecz Studentów i Absolwentów Uniwersytetu Warszawskiego „Universitatis Varsoviensis”.

Załącznik nr 1

DYSPOZYCJE DO INDYWIDUALNYCH WYWIADÓW POGŁĘBIONYCH

Pytania porządkowe:

Doświadczenie zawodowe (w latach)

Specjalizacja (dodatkowa obok tyflopedagogicznej)

Jak ocenia Pan/i subiektywnie znajomość nowych technologii (Internet, cyfrowa projekcja filmów itd.)

Definicja pojęć

Co rozumie Pan/i pod pojęciem „audiodeskrypcja”?

Kiedy spotkał/a się Pan/i z pojęciem „audiodeskrypcja”?

Gdzie Pan/i dotychczas widział/a audiodeskrypcję?

Dotychczasowe doświadczenia z wykorzystaniem audiodeskrypcji i – szerzej – z prezentacją materiałów, w których wymagany jest opis tego, co się dzieje. Jak postrzega Pan/i rolę materiałów audiowizualnych? tj. czy ich znaczenie rośnie / spada / nie zmienia się, czy ich wprowadzanie jest korzystne, czy to strata czasu?

Czy sam/a Pan/i je wprowadza, a jeśli tak – dlaczego?

Dostępność materiałów

Czy materiały z AD są w ogóle dostępne?

Gdzie można je znaleźć?

Czy jest ich za mało / za dużo?

Jak ocenia Pan/i jakość dostępnych materiałów z AD?

Przydatność audiodeskrypcji

Czy audiodeskrypcja to bardziej pomoc szkolna czy pozaszkolna?

Jakie materiały powinny być opatrzone audiodeskrypcją?

Dla jakich przedmiotów widzi Pan/i zastosowanie dydaktyczne AD?

Czy są jakieś konkretne zagadnienia / tematy?

Co zrobić, żeby materiały z AD były bardziej przydatne do zajęć szkolnych?

Znaczenie dla dydaktyki

Czy audiodeskrypcja – Pana/i zdaniem – zmieniła znacząco sposób nauczania dzieci z dysfunkcją wzroku?

Jeśli nie zmieniła, to czy może zmienić w przyszłości, i co należy zrobić, aby tak się stało?